

3. Огієнко І. Історія української літературної мови / Іван Огієнко // упор., автор передмови і коментарів М. С. Тимошик. – 2-е вид., випр. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 436с.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко // Рідна мова. – Липень, 1936.
5. Огієнко І. Наші спортові організації й рідна мова / Іван Огієнко // Рідна мова. – Грудень, 1935.
6. Огієнко І. Рідномовні замітки / Іван Огієнко // Рідна мова. – Квітень, 1936.
7. Огієнко І. Як писати для широких мас / Іван Огієнко // Рідна мова. – Липень, 1934.
8. Огієнко І. Словник правничої мови / Іван Огієнко // Рідна мова., – Січень, 1933.
9. Селігей П. О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення / П. О. Селігей. – Мовознавство. – 2006. – № 2/3. – С.174–185.

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2012

Т. DYACHUK

THE BASIC PRINCIPLES OF CREATING A NATIONAL TERMINOLOGY.

The article is updated directly reasoning of I.Ogiienko about formation of ukrainian terminology. The scientist stressed that national terminology should be formed on the basis of lexical pytomiy; scientific style should be clear broad audience of readers.

УДК 81'255.2:629.7(045)

Галина ЄНЧЕВА

СТРУКТУРНА РОЗБІЖНІСТЬ АВІАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ

У статті проаналізовано розбіжності, які виявляються під час перекладу англійських авіаційних термінів та впливають на еквівалентність перекладу. Такі розбіжності представлені такими різновидами: розбіжності в морфо-синтаксичній структурі, розбіжності в лексичному складі, розбіжності в лексико-граматичній структурі термінів.

Ключові слова: авіаційний термін, еквівалентність, переклад, структура

Актуальність. Сучасний розвиток наукового перекладацтва та термінографії потребує активніших досліджень з питань перекладу авіаційних термінів, які майже не ставилися на порядок денний і не висвітлювалися у наукових колах, відтак потребують докладного опрацювання та вирішення.

Мета статті полягає в систематизації типів розбіжностей внутрішньої форми англійських та українських термінів, які реалізуються у відмінності їхнього лексичного складу морфосинтаксичної структури, а також виявленні чинників розбіжностей та визначення міри впливу останніх на точність відтворення значення терміна (тобто на еквівалентність перекладу).

Предметом дослідження виступають типи розбіжностей внутрішньої форми англійських та українських термінів, які реалізуються у відмінності їхнього лексичного складу морфосинтаксичної структури.

Об'єктом є англійські та українські монологічні терміни, які функціонують як самостійні номінативні одиниці і як компоненти багатоконпонентних термінів.

Матеріалом послуговували тексти авіаційної тематики, репрезентовані в нормативно-технічній документації ІСАО.

Постановка завдання. Суттєвим видається виробити теоретико-методологічні орієнтири перекладацького аналізу авіаційної термінології, багатоаспектність взаємопов'язаних проблем потребує створення комплексних підходів до дослідження авіаційної термінології, а отже визначає їх і своєчасність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Переклад фахової лексики становить основу наукового перекладу, є важливим засобом міжкультурної комунікації, і постійно привертає увагу дослідників. Окремо та в поєднанні з іншими мовознавчими проблемами різні аспекти перекладу термінів (етимологічні основи термінотворення; термінологічні антонімії; термінологічна синонімія та омонімія; стандартизація термінів; перекладацькі трансформації тощо) висвітлювалися у працях Е. Скороходька, Т. Кияка, В. Карабана, Ю. Зацного, А. Єгорової, З. Комарової, Ф. Циткіної та ін.

Наукові результати. Аналіз нормативних документів ІСАО свідчить, що для цього жанру документації більш властиві багатоконпонентні термінологічні сполучення. Незважаючи на те, що монологічні терміни, представлені в документації ІСАО значно меншою кількістю, але це не применшує їхньої загальної ролі у функціонуванні терміносистеми.

Отже, розбіжності в морфо-синтаксичній структурі англійських та українських термінів залежно від різновиду поділяються на дві групи:

1) *за належністю одного з компонентів терміна до різних частин мови.* Належність одного з компонентів у структурі англійських та

українських термінів до різних частин мови зумовлюється як граматичними відмінностями в будові мов, так і особливостями позначення понять, які склалися історично, у кожній мові. Відмінність граматичного ладу мов є визначальним чинником появи розбіжностей морфо-синтаксичної структури англійських термінів, які складаються з двох і більше іменників, та їх українських еквівалентів.

Грама­тичній струк­ту­рі **N+N**, найбільш продуктивній в утворенні англійських авіаційних термінів, в українській мові, як правило, від­по­ві­дає кон­струкція **Adj+N**: *instrument time* – приладовий час, *landing surface* – посадкова поверхня, *obstruction light* – за­го­род­жу­валь­ний вогонь, *point light* – точковий вогонь, *radar clutter* – радіолокаційні перешкоди, *reference point* – контрольний орієнтир, *runway strip* – льотна смуга, *surveillance radar* – оглядовий радар, *piston engine* – поршне­вий дви­гун.

Простежується перекладна відповідність іменників у присвійному відмінку, які входять до складу англійського терміна **N's +N**, прикметником у структурі українського терміна **Adj+N**: *pilot's log* – льотна книжка пілота, *book's number* – рекомендовані інструкцією льотчику значення параметрів польоту. Але трапляються випадки перекладу моделлю **N+N** – *pilot's requirement* – запит пілота, *flight engineer's panel* – пульта бортінженера, *pilot's console panel* – панель (щиток) на пульті льотчика.

Відмінності в морфо-синтаксичній структурі англійських та українських термінів можуть спричинити розбіжності в лексичному складі термінів.

Формальний, граматичний характер заміни структури **N+N** на **Adj+N** підкреслюється існуванням таких мовних явищ, як:

– ідентичність форм іменника та прикметника в англійській мові, яка зумовлена історично безафіксною деривацією;

– допустимість існування другого варіанта граматичної структури для вираження значення терміна в англійській та українській мовах: *arrival aerodrome* – аеродром прибуття (пор. *aerodrome of arrival*); *autopilot* – автопілот (пор. *automatic pilot*); *cowl flap* – стулка капота (пор. *cowling flap*); *hovering flight* – політ у режимі висіння (пор. *hover flight*); *night flight* – нічний політ (пор. *night flying*).

Простежується тенденція заміни віддієслівного прикметника з суфіксом **-able** пасивним дієприкметником: *usable distance* – використовувана дистанція, *trackable object* – відслідковуваний об'єкт, *steerable parachute* – керований парашут.

Прикметно, що такий переклад покликаний точно передавати значення відповідного компонента й семантику терміна загалом;

2) за розбіжністю граматичних форм одного з компонентів англійських та українських термінів.

Цей тип розбіжностей теж є показовим при перекладі англійських термінів, утворених поєднанням іменників.

Зіставлення внутрішньої форми термінів, що складаються з двох іменників N+N або іменника й іменної групи, дозволяє констатувати такі трансформації:

– зміну відмінкової форми визначального іменника (заміна форми називного відмінка формою родового відмінка без прийменника): *power budget* – бюджет потужності; *vibration damper* – демпфер коливань; *channel loading* – завантаження каналу; *aerodrome chart* – карта аеродрому; *course sharpness* – точність курсу;

– зміну відмінкової форми визначального іменника (називний відмінок іменника в структурі англомовного терміна замінюється непрямыми відмінками іменника в структурі українського терміна) та додавання прийменника: *density altitude* – висота за щільністю; *flight visibility* – видимість у польоті; *mass explosion* – вибух у масі;

– зміну форми числа (однини на множину) одночасно зі зміною відмінкової форми (зокрема з додаванням прийменника): *aircraft light* – бортові, аеронавігаційні вогні; *constant-level chart* – карта сталих рівнів; *instrument flight* – політ за приладами.

Терміни типу N+of+N, як правило, перекладаються термінами зі структурою “іменник + іменник у родовому відмінку”: *top of descent* – початок зниження (кінець крейсерського режиму), *area of coverage (world area forecast system)* – район прогнозування (всесвітня система зональних прогнозів), *angle of incidence* – кут атаки, *aerodrome of arrival* – аеродром прибуття, *plane of rotation* – площина обертання, *prediction of fuel* – розрахунок (витрат або залишку) палива (в конкретному пункті маршруту).

Значення інших прийменників, які пов’язують іменники в складі англійських термінів, зазвичай, репрезентуються відповідними прийменниками української мови (у непрямому відмінку визначального іменника), але говорити про точність передачі значення прийменника (як службової частини мови) доволі складно: *expenses per traffic unit* – витрати на одиницю перевезень, *aid to approach* – спосіб заходження на посадку.

Морфо-синтаксична структура "іменник + іменник у непрямому відмінку (зокрема з прийменником)" виявляється продуктивною в утворенні українських термінів; переважно за допомогою цієї структури й структури **Adj+N** передається значення англійських термінів моделі **N+N**.

Ми розглянули найтиповіші випадки розбіжностей морфо-синтаксичних структур еквівалентних англо-українських термінів; інші різновиди представлені поодинокими випадками й не є суттєвими для міжмовних відповідностей, що вивчаються. Зіставляючи англійські складні терміни та їхні українські еквіваленти, можна виявити розбіжності в лексичному значенні ядерних або визначальних компонентів.

По-перше, видається доцільним з'ясувати розбіжності в лексичному значенні ядерних компонентів складених термінів **МО** та **МП**.

Унаслідок різних традицій номінації основою формування складених термінологічних англійських та українських одиниць є різні ключові терміни. Наприклад, *gear pump* (дослівно: механічний насос) – шестерінчастий насос; *hybrid navigation installation* (дослівно: гібридна бортова навігаційна установка) – комбінована бортова навігаційна установка; *outrage load* (дослівно: нестандартний вантаж) – негабаритний вантаж.

Доволі поширеним проявом є використання англійськими складеними термінами ядерних компонентів широкої семантики. Англійська мова послуговується іменниками широкої семантики, не властивими українським відповідникам авіаційної термінології, беручи їх за основу утворення термінів. Лексичні розбіжності немінучі, наприклад, при відтворенні значення компонента *facility: airways facilities* – обладнання повітряних трас, *air navigation facilities* – аеронавігаційні засоби.

Ще одним прикладом неоднозначності може послуговувати термін *factor: useful load factor* – коефіцієнт корисного навантаження, але *aircraft safety factor* – рівень безпеки польоту повітряного судна. Під час перекладання відбувається не тільки уточнення, звуження, конкретизація значення ключового терміна, але й логічний розвиток поняття.

Вибір мовних засобів, які спричиняють конкретизацію/звуження поняття при перекладі ключового терміна широкої семантики, як правило, визначається семантикою другого компонента: саме тому не простежується аналогічна лексична заміна під час перекладання

ключового терміна в різних контекстах чи складених термінах. Наприклад, *mobile object position* – місцезнаходження ПС.

По-друге, варто наголосити на розбіжності в лексичному значенні неядерних компонентів складених англійських та українських термінів.

Ці розбіжності також зумовлюються різними традиціями номінації понять в англійській та українській мовах: *blind flight* (дослівно: сліпий політ) – політ за приладами, *beam identification* (дослівно: променева ідентифікація) – радіолокаційна ідентифікація. Промовистим щодо цього типу перекладних невідповідностей є саме традиції використання різних мовних одиниць у складі терміна англійської та української мов.

Показовим, на нашу думку, є такий приклад: якщо в англійській мові співіснують терміни-синоніми *checked baggage* (дослівно: перевірений багаж) і *registered baggage* (дослівно: зареєстрований багаж), кожен з яких може функціонувати в документації ICAO, то українською мовою обидва терміни перекладаються як *зареєстрований багаж*, згідно з жорстко регламентованою термінологією.

Якщо відповідні компоненти українських та англійських термінів мають різні лексичні значення, але при формуванні складеного терміна визначальною є спільна сема, властива як українській, так і англійській лексичній одиниці, констатуємо подібність семантичних відношень у структурі обох термінів, що визначає їх еквівалентність: *equivalent airspeed* (дослівно: еквівалентна швидкість) – індикаторна швидкість, *domestic flight* (дослівно: домашній політ) – внутрішній рейс.

При зіставленні лексичних значень компонентів більшості зазначених у цьому розділі англо-українських термінів репрезентується спільна/інтегральна сема; елементи терміносполучень англійської та української мов пов'язані відношеннями спеціалізації, метонімії та генералізації значення. Варто зауважити, що ці розбіжності все ж таки не впливають на позначення англійськими та українськими термінами тотожних понять.

Аналіз особливостей перекладу англійських та українських авіаційних термінів у формально-семантичному аспекті засвідчує неоднаковість випадків їхньої морфо-синтаксичної структури й лексичного складу. Зазвичай, англійські та українські терміни репрезентуються також різною кількістю компонентів.

Розбіжності, залежно від їх причин, такі:

I. Розбіжність лексико-граматичної структури англійських та українських термінів унаслідок неможливості відтворення семантики кожного з терміноелементів одним аналогічним компонентом;

– розбіжності цього типу фігурують у перекладі однослівних термінів, яким відповідають українські складені терміни. Показовими є такі приклади: *canopy* – ліхтар кабіни екіпажу, *castor* – вільно орієнтоване колесо (шасі), *gap* – висота коробки біплана, *junction* – місце прилягання рулильної доріжки до ЗПС, *pants* – обтічники стояків шасі, *plating* – електролітне покриття металом, *servounit* – гідравлічна рулильна машинка, *spider* – хрестоподібна втулка повітряного гвинта, *tip-speed* – кутова швидкість кінців лопаток (ротора), *up-lock* – замок піднятого положення шасі, *wake* – турбулентний слід;

– переклад англійського складеного терміна українським терміном, що передає значення одного з терміноелементів за допомогою двох (і більше) компонентів, призводить до збільшення кількості елементів у складі українського терміна. Значення двох компонентів у складі українського терміна відповідає значенню одного англійського терміноелемента; останній може бути як ядерним, так і визначальним елементом у граматичній структурі англійського терміна.

Відтворення ядерного компонента англійського терміна за допомогою двох та трьох елементів українського терміна можна проілюструвати такими прикладами: *incomplete combustion* – неповне згорання палива; *turbine wheel* – робоче колесо турбіни; *fine pitch* – малий крок повітряного гвинта.

Такий спосіб також властивий перекладу термінів, до складу яких у ролі неядерного компонента входить однослівний термін, що не має однослівного терміна-еквівалента: *approach path* – траєкторія заходу на посадку; *exhaust cone* – конус реактивного сопла; *pressurizing valve* – клапан балонної подачі палива.

У поодиноких випадках збільшення кількості компонентів терміна при перекладанні зумовлюється передаванням і ядерного, й неядерного терміноелемента: *barometric device* – барометричний регулятор подачі палива в ТРД; *condition lever* – важіль перемикання режимів роботи двигуна; *quick-feathering propeller* – повітряний гвинт зі швидким поворотом лопаток у флюгерне положення.

II. Варіативність лексико-граматичної структури терміна при перекладанні у зв'язку з необхідністю експлікації будь-якого компонента наочно демонструють такі приклади: *bearing liner* – елемент, що встановлюється під внутрішнє кільце підшипника; *chord-wise members* – елементи, розміщені вздовж хорди (крила).

Прикметно, що семантика одного з компонентів термінологічної одиниці, не виражена словесно в англійській чи українській мовах, тобто імпліцитна, обгрунтовується тільки еліптичною лексико-

граматичною структурою терміна, що склалося історично: терміни-еквіваленти, незважаючи на розбіжність у компонентному складі, слугують для позначення одного й того ж поняття.

Це явище пов'язане з різною валентністю елементів українського й англійського терміна, з різною сполучуваністю та різноманітністю конститuentів терміна. У багатьох випадках внутрішня форма українського терміна включає компоненти, еквівалентні компонентам англійського терміна, однак для забезпечення їхньої сполучуваності та об'єднання в граматично правильне термінологічне словосполучення необхідне введення “додаткового” елемента: *aeronautical circular* – циркуляр аеронавігаційної інформації; *autopilot control* – керування за допомогою автопілота; *flight deterioration* – різке погіршення метеоумов у польоті; *flap actuator* – механізм випускання-прибирання закрилків, *turbine bore* – канал у маточині турбіни, *on-route charge* – збір за аеронавігаційне обслуговування на маршруті польоту, *travel group charter* – чартерний рейс для перевезення туристичної групи.

Поширеність цієї трансформації констатується як різною валентністю мовних одиниць в англійській та українській мовах, так і розбіжністю будови української (синтетичної) та англійської (аналітичної) мов. Як показало наше дослідження формально-семантичної структури англійських термінів – для англійської мови характерна вища валентність субстантивних мовних одиниць, унаслідок чого послуговуються продуктивною моделлю утворення складених термінів типу N+N. В українській мові утворення терміна на основі іменника, як правило, вимагає корелюючого елемента, який розкриває семантичний зв'язок між ними.

Цей тип розбіжностей неможливо ідентифікувати як поширений, оскільки функціонування корелюючих компонентів більш властиве українським авіаційним термінам.

III. Розбіжності в лексико-граматичній структурі складених термінів МО та МП унаслідок відмінності лексичного значення одного з компонентів зіставлених термінів.

Розбіжність лексичного значення при зіставленні ядерних і неядерних компонентів термінів порівнюваних мов також зумовлена традиціями номінації в терміносистемі певної мови: *turbine disk* (дослівно: турбінний диск) – робоче колесо турбіни.

Зіставлення семантики компонентів українського та англійського терміна ґрунтується на виявленні семантичних відношень між терміноелементами, які кваліфікуються генералізацією чи спеціалізацією значення одного з компонентів. Наприклад, *greasy friction* (дослівно: сальне тертя) – тертя за наявності тонкої плівки

змашення, *high-speed propeller* – (дослівно: пропелер швидкого ходу) – високооборотний повітряний гвинт; *hot start* (дослівно: гарячий старт) – запуск з перевищенням допустимих робочих температур.

Англійські терміни здебільшого ґрунтуються на термінах широкої семантики. Вибирання мовних засобів, які забезпечують конкретизацію/звуження поняття при перекладі ключового терміна широкої семантики, як правило, визначається семантикою другого компонента, тому не відзначаємо аналогічної лексичної заміни при перекладанні ключового терміна в різних контекстах чи інших складених термінах: *landing area* – посадковий майданчик (пор. з *transverse area* – площа поперечного перетину).

Наведені приклади доводять, що саме сукупність значень компонентів визначає семантику складеного терміна, і в зіставлених умовах, для актуалізації відповідної семантики послуговуються різними мовними одиницями. Крім того, помічено, що в ролі компонентів українських термінів, зазвичай, функціонують слова вужчої семантики.

IV. Повна розбіжність лексико-граматичної структури термінів МО та МП.

Якщо розбіжності в лексичному складі зачіпають усі компоненти терміна, спостерігається повна невідповідність граматичних значень компонентів англійських та українських термінів. Якщо в прикладах, розглянутих вище, зберігається певна близькість буквальної семантики компонентів терміна МО та МП, то останній різновид розбіжностей допускає повну заміну внутрішньої форми терміна, причому в низці випадків між компонентами, які формують значення англійського й українського терміна, не можна виявити жодних семантичних відношень, незважаючи на те, що загальне значення зіставлених складених термінів тотожне: *two-position controlled propeller* (дослівно: двопозиційний керований пропелер) – повітряний гвинт змінного кроку з установкою у двох положеннях. Англійські терміни, що належать до цієї групи, не перекладаються шляхом калькування: це не дозволить адекватно передати значення терміна й кваліфікується як груба перекладацька помилка.

Висновки та подальші перспективи досліджень. З погляду теорії та практики мови, можливе співіснування українських (водночас й англійських) термінів спільного лексичного складу, але різної морфосинтаксичної структури. Прикметно, що українські складені терміни однаково широко представлені і з узгодженими означеннями, вираженими прикметниками, і з постпозитивними неузгодженими означеннями, репрезентованими іменником у непрямому відмінку з прийменником (чи без нього). У таких випадках, як правило, один із

варіантів виявляється стійкішим і фіксується в мові як термін, але іноді граматична структура не є такою жорсткою й допускає множинність перекладів. Отже, нами окреслені найбільш типові для термінології ІСАО граматичні структури та закономірності їхньої перекладної взаємовідповідності. Загалом, розбіжності в структурі термінів на граматичному рівні не перешкоджають досягненню еквівалентності перекладу, оскільки репрезентують ідентичні категоріальні значення в англійській та українській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-російсько-український тлумачний словник до МЕГАмодульного навчального комплексу «Аеронавігація» / Уклад. : В. П. Бабак, В. П. Харченко, Ю. В. Зайцев. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 328 с.
2. Англо-український довідник з аеродинаміки / Уклад. : В. Г. Жила, О. М. Переверзев, Є. П. Ударцев. – К. : НАУ, 2005. – 188 с.
3. Англо-український навчальний словник авіаційних термінів / Р. О. Гільченко. – К. : Київ, 2005. – 220 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2012

Г. ЕНЧЕВА

СТРУКТУРНЫЕ РАСХОЖДЕНИЯ АВИАЦИОННЫХ ТЕРМИНОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ ПЕРЕВОДА

В статье проанализированы расхождения, которые возникают во время перевода английских авиационных терминов и влияют на эквивалентность перевода. Такие расхождения представлены такими разновидностями: расхождения в морфо-синтаксической структуре, расхождения в лексическом складе, расхождения в лексико-грамматической структуре терминов.

Ключевые слова: авиационный термин, эквивалентность, перевод, структура.

G. ENCHEVA

STRUCTURAL DIVERGENCES OF AVIATION TERMS AND THEIR INFLUENCE ON EQUIVALENCE OF TRANSLATION

The article deals with a comprehensive study of the divergences while English aviation terms translating; the work provides some insights into the influence of such divergences on the equivalence of translation. Such divergences fall into three varieties: divergences in a morpho-syntactic structure, divergences in a lexical word-stock, divergences in a lexical-and-grammatical structure of the terms.

Key words: aviation term, equivalence, translation, structure.

УДК 811.11

Олена КАПІНУС